

УДК 332.14

МЕТОДИКА ОЦІНКИ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО ДИСПРОПОРЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Ж.Г. Науменко

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ, Одеса, Україна

Науменко Ж.Г. Методика оцінки міжрегіонального диспропорційного розвитку.

У статті розглянуто основні математично-статистичні методи оцінки рівня розвитку регіонів. Запропоновано авторську методику оцінки диспропорційності розвитку регіонів засновану на принципах збалансованості та «базових індикаторів». Оцінка рівня диспропорційності розвитку регіонів проводиться за трьома напрямками економічному, соціальному та екологічному. Проведена типізація регіонів за рівнем диспропорційності розвитку регіонів.

Ключові слова: методика оцінки диспропорційності розвитку регіонів, типізація регіонів, принцип збалансованості, базові індикатори

Науменко Ж.Г. Методика оценки межрегионального диспропорционального развития.

В статье рассмотрены основные математико-статистические методы оценки уровня развития регионов. Предложена авторская методика оценки диспропорции развития регионов, которая основана на принципах сбалансированности и «базовых индикаторов». Оценка уровня диспропорции развития регионов проводится по трем направлениям экономическому, социальному и экологическому. Проведена типизация регионов по уровню диспропорции развития регионов.

Ключевые слова: методика оценки диспропорции развития регионов, типизация регионов, принцип сбалансированности, базовые индикаторы

Naumenko J.G. Method of assessing the disproportions between regional developments.

The main mathematical and statistical methods for assessing the level of development of regions were described in the article. The author's method of estimating the disparity of regional development, which is based on the principles of balance and "core indicators" were proposed. Assessment of the level of regional development disparities were conducted in three areas of economic, social and environmental. The classifications of the regions in terms of regional development disparities were proposed.

Keywords: assessment methodology for regional development imbalances, typing regions, the principle of balance, basic indicators

Уряди більшості розвинених країн проголошують національними цілями досягнення повної зайнятості, поліпшення якості життя, справедливого розподілу доходів, стабільного економічного зростання тощо, але усього цього неможливо досягти без вирішення проблем на регіональному рівні. Однак, існування значних диспропорційних умов розвитку регіонів свідчить про те, що існуючі можливості практично не використовуються сьогодні як на державному, так і на регіональному рівнях [1]. Зарубіжний досвід свідчить про те, що диспропорції розвитку регіонів наявні в багатьох, навіть у розвинутих країнах світу. Світові тенденції такі, що диспропорційність спостерігається не тільки в економічному, але і в соціальному, екологічному та інших напрямках. Тому цілком очевидним є те, що оцінка диспропорційного розвитку регіонів має бути комплексною.

В Україні існують вітчизняні методики, щодо аналізу оцінки диспропорційності регіонального розвитку, але у всіх цих методиках є як свої плюси, так і мінуси. Звертаючи увагу на те, що у світі відзначається тенденція поступового уповільнення зростання глобальної економіки, а також загострення геополітичних відносин між деякими країнами, все це призвело до зниження темпів росту як країн, так і їх регіонів, та відзначається посиленням диспропорційного характеру, хоча можна відмітити в деяких випадках і конвергенцію, але не позитивного характеру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питаннями регіонального диспропорційного розвитку займалися такі вчені як З. Варналій, В. Геєць, Ю. Гладко, Б. Данилишин, Я. Жаліло, Т. Клебанова, Б. Лавровський, І. Новак, З. Герасимчук, І. Сторонянська, А. Чисто-баєва, В. Чужикова, В. Шевцова та інші. Серед зарубіжних вчених такими проблемами займалися: Дж.К. Гелбрейт, Д. Сазерленд, В. Амаранте, Р. Арим, А. Вігоріто та багато інших [2].

Провідні вітчизняні вчені у методиках оцінки диспропорційного розвитку регіонів використовували так звані класичні статистико-математичні методи оцінки диспропорційності стану регіонального розвитку. Можна відмітити як переваги так

і недоліки кожної методики. Наприклад, Швецова В.І. [3] в оцінці диспропорційного розвитку регіонів використовує такі показники, як загальний рівень економічного розвитку регіонів, рівень доходів населення, стан ринку праці та інвестиційну діяльність, а сама оцінка диспропорційності проводиться за допомогою розмаху варіації за кожним з показників. Але в методиці є недоліки серед яких можна виділити те, що система показників не враховує демографічні характеристики та інноваційний рівень регіону, а також не беруться до уваги загальна кількість регіонів і проміжні значення показників. Автор Клебанова Т.С. [4] використовуючи основні соціально-економічні показники в оцінці диспропорційного розвитку регіонів пропонує проводити розрахунок коефіцієнту диспропорцій, який розраховується як відношення інтегрального показника розвитку регіону в деякий період часу до максимального значення показника, але для даного методу не має практичного застосування щодо визначення коефіцієнту диспропорційності в цілому по країні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Багато вчених займалися вивченням даної проблеми і всі розроблені методики виконують свої функції, та в деякій мірі, доповнюють одна одну. Але зараз перед вченими стоїть не вирішене завдання – визначити комплексну методику оцінки диспропорційності розвитку регіонів, яка відповідатиме принципам збалансованості та викликам сучасності. Нові світові тенденції показують, що громіздкі методики оцінки, які використовують велику кількість показників, стають менш актуальними, на заміну представлені методики оцінки з невеликою кількістю показників. Наприклад, Британський інститут розробив модель конкурентоспроможності, яка ґрунтується на невеликій кількості даних. Британська модель відрізняється тим, що в ній використовують всього шість статистичних індикаторів, які формують три логічних рівня, а також автори враховують ієрархію факторів, тобто відокремлюють «причини» та «результат». В Україні всі методики оцінки диспропорційності розвитку регіонів мають громіздкий характер. Тож, перед українськими вченими, з огляду на нові тенденції у цій сфері, поставлена мета – розробити методику оцінки диспропорційності розвитку регіонів на основі базових індикаторів, що виражають вплив лише істотних факторів і запобігають навантаженню надмірною кількістю показників.

Також, серед невирішених проблем можна виділити те, що недостатньо уваги приділено обґрунтуванню напряму регіональних процесів, які спостерігаються на сучасному етапі в країні, не виділено особливостей внутрішньо регіональної та міжрегіональної диспропорційності розвитку регіонів. У працях провідних вчених розкрива-

ються різні аспекти даної проблеми, але серед фахівців до цього часу не прийнято єдиного методичного підходу до оцінки міжрегіональної диспропорційності розвитку регіонів.

Метою статті є проаналізувати існуючі методичні підходи щодо оцінки диспропорційності розвитку регіонів, а також запропонувати авторську методику оцінки диспропорційності розвитку регіонів на основі імплементації принципу збалансованості та використання базових індикаторів, що виражають вплив лише істотних факторів і запобігають перевантаженню надмірною кількістю показників

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасний розвиток регіонів диктує тенденцію розвитку регіональної політики направленої на зменшення диспропорційності та підвищення конкурентоспроможності регіонів. На даний момент часу існує багато підходів та методик оцінки диспропорційності розвитку регіонів, але кожна з них має свої позитивні та негативні сторони. Найпоширенішими серед методів оцінки диспропорційності можна виділити такі як рейтинги диспропорційного регіонального розвитку та методи дослідження нерівності в доходах (крива Лоренца, коефіцієнт Джині), а також класичні математико-статистичні методи з яких виділяють п'ять основних: метод масштабування, метод «світлофори», метод середнього відхилення, метод «крапка за крапкою» та метод стандартної варіації [5].

Метод масштабування (scaling techniques) у зарубіжних джерелах визначається як метод, який займається проблемами вимірювання економічних показників, процедур або методик, а також як і реальний процес вимірювання [5]. Для виміру диспропорцій цей метод надає можливість порівнювати метричні та не метричні дані. Для класифікації методом масштабування необхідно проаналізувати та визначити характер та глибину майбутніх груп показників. У тому випадку якщо використовуються кількісні показники, то групи показників складаються у класи, а якщо показники якісні, то група показників складається у категорії. Оцінюючи регіональні диспропорції багато дослідників використовують кількісні показники, тому вони будуть розподілені за класами згідно заданим інтервалам за обраною шкалою. У таких випадках деякі економісти рекомендують використовувати приблизно від 10 до 12 класів показників, у той же час нижня границя не повинна опускатися нижче шести класів, а верхня – не перевищувати двадцяти класів, це необхідно для визначення достовірності оцінки величин.

Особливою формою методу масштабування є метод світлофорів (traffic-light method) [5], який використовує сутнісне відображення показників у відсотковому вираженні. Цей метод легко застосовується на практиці за допомогою функцій в Microsoft Office Excel. Дані виділяються заданими кольорами, часто використовують

зелений, жовтий та червоний, кольори світлофора, звідки і пішла назва методу.

Метод середнього відхилення (average deviation) [5] являє собою середню арифметичну з абсолютних значень відхилень окремих варіант від середньої арифметичної. При цьому абсолютні значення відхилень беруться по модулю, таким чином компенсується вплив негативних і позитивних значень. Цей метод містить декілька показників, зокрема це розмах регіональних диспропорцій, середнє лінійне відхилення або розсіювання регіонів, варіація регіонів та коефіцієнт регіональної асиметрії.

Основна суть методу порівняння «крапка за крапкою» («point-by-point» method) [5], автором якого є американський математик М.К. Беннет, полягає у порівнянні регіону за обраним індикатором з максимальним чи мінімальним значенням. Мінімальне значення обирається тоді, коли зменшення індикатора вважається за прогрес, а максимальне значення – у протилежному випадку, тобто прогресом буде вважати збільшення індикатора. Тож для цього використовується шкала значень від 0 до 1, тобто мінімальне значення дорівнює 0 (нижня крапка), а максимальне – одиниці (верхня крапка), у чому і полягає суть методу «крапка до крапки». Значення показника можна визначити за формулами:

для максимуму:

$$V_{ij} = X_{ij}/X_{imax} \quad (1)$$

для мінімуму:

$$V_{ij} = X_{ij}/X_{imin} \quad (2)$$

де V_{ij} – показник і-го індикатора у j-му регіоні;

X_{ij} – значення і-го індикатора у j-му регіоні;

X_{imax} – максимальне значення і-го індикатора;

X_{imin} – мінімальне значення і-го індикатора

Цей метод показує моніторинговий рівень регіону, що може бути використано у рейтингу диспропорційності між різними регіонами. Завдяки цьому методу також можуть бути обчислені інтегральні показники зваженого середнього арифметичного числа крапок у різних регіонах.

Метод стандартної варіації (standardized variable method) [5] заснований на статистико-математичному методі, який виражається формулою (3, 4):

$$U_{ij} = (X_{ij} - X_{imax})/S_{Xi} \quad (3)$$

або

$$U_{ij} = (X_{imin} - X_{ij})/S_{Xi} \quad (4)$$

де U_{ij} – стандартне варіаційне і-го індикатора у j-му регіоні;

S_{Xi} – стандартне відхилення і-го індикатора.

У цьому методі для визначення міжрегіональних диспропорцій використовують середнє значення стандартної варіації, яке розраховується за формулою:

$$INI_{nij} = 1/p \sum_{i=1}^p U_{ij} \quad (5)$$

де p – кількість індикаторів.

Якщо порівнювати цей метод з методом «крапка до крапки», то у методі стандартної варіації є безпосередні позитивні сторони, які відображаються у тому, що метод враховує мінливості показників.

У кожного метода є свої сильні та слабкі сторони, плюси і мінуси, які відображені у таблиці 1, з якої можна зробити висновок, що для оцінки диспропорцій регіонального розвитку краще за все підходять методи «крапка за крапкою» та метод стандартних варіацій.

Таблиця 1. Позитивні та негативні сторони методів оцінки диспропорцій регіонального розвитку

Метод	Позитивні сторони методу	Негативні сторони методу
1	2	3
Ранжування	— впорядкування будь-якого об'єкту в часі і просторі.	— неможливість кількісно виміряти диспропорційність регіонального розвитку.
Крива Лоренца і коефіцієнт Джині	— легкість розуміння, має наочне зображення у вигляді кривої Лоренца; — може використовуватися для порівняння розподілу доходів як на зовнішньому рівні, так і на внутрішньому.	— не враховують джерело доходу, та відхилення у дослідженні нерівномірності розподілу доходів серед населення.
Індекс Тейла	— однаково чутливий до змін по всій шкалі розподілу; — на відміну від коефіцієнта Джині індекс Тейла розкласти.	— інваріантний по відношенню до множення, тобто, не змінюється при девальвації.
Метод масштабування (scaling techniques)	— порівняння показників за метричним та нематричним базисом; — прозорість та безперобійне розширення аналізованої групи показників.	— метод не може розглядатися як тип вимірювання, тому не можливо досягти конкретних числових даних; — псевдо-кількісна оцінка відмінностей.
Метод світлофорів (traffic-light method),	— візуальне відображення відмінностей між регіонами різного рівня; — хороша прозорість, швидкість і безперобійність при аналізі змінних основних груп показників.	— неможливість встановити конкретне значення регіонального індексу нерівності і, таким чином, кількісні відмінності між різними регіонами.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Метод середнього відхилення (average deviation)	— видаляє з аналізованої системи взаємну компенсацію позитивних і негативних відхилень.	— неможливо визначити середнє значення всієї системи на основі часткових середніх відхилень.
Метод «крапка за крапкою» («point-by-point» method)	— можливість підсумувати дані, представлених в різних одиницях в одній площині.	— абсолютна мінливість показників, неможливо зрозуміти їх відносну мінливість.
Метод стандартної варіації (standardized variable method)	— можливість підсумувати дані, представлених в різних одиницях в одній площині; — обчислені змінні можуть бути зведені без будь-яких проблем; — метод бере до уваги відносну мінливість показників, включених в даний індекс; — підпорядковує абсолютну мінливість враховує недоліки методу «крапки за крапкою».	— неможливість застосування цього методу в той момент, коли аналітики пропонують використовувати в порівнянні загальні змінні; — за допомогою цього методу неможливо прийти до висновку, що область А відстає від області В.

Це так звані класичні статистико-математичні методи які найчастіше використовуються для оцінки диспропорційного стану регіонів. Також є багато зарубіжних і вітчизняних авторських методик оцінки диспропорційності розвитку регіонів та зважаючи на те, що подолання диспропорцій регіонального розвитку завжди супроводжується такими поняттями як соціально-економічний розвиток регіонів, сталий розвиток та підвищення конкурентоспроможності регіонів, то методики, які оцінюють ці явища тісно пов'язані з проблемою диспропорційності. Основною різницею між методами є обрані індикатори.

В Україні документ, який визначає методи оцінки регіонального розвитку є Постанова Кабінету Міністрів «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» від 20 травня 2009 року [6]. До цього документа існувала інша методика яка визначалася Постановою Кабінету Міністрів та мала назву «Про затвердження Методики визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів» від 4 лютого 2004 року, але втратила чинність від 6 квітня 2005 року [7]. У цих документах викладені основні методи проведення оцінки диспропорційного стану регіонів та перелік показників за якими розраховуються розбіжності в регіонах.

У чинній Постанові [6] вказано, що методика визначає механізм проведення оцінки і порівняльного аналізу економічного стану та якості життя населення регіонів, районів, міст з метою прийняття відповідних управлінських рішень на державному, регіональному та місцевому рівні, спрямованих на розв'язання проблем міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст та запобігання поглибленню диференціації. Постановою [6] передбачено подачу звітної інформації у двох додатках. Перший з яких називається «про розбіжності між найбільш благополучними і найбільш проблемними регіонами,

районами, містами», а другий – «про діапазон відхилення значення показників регіонів, районів, міст відносно їх середнього значення за (показником)». Ступінь міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст залежить від значення коефіцієнта варіації – чим більше значення коефіцієнта варіації, тим більшим є ступінь диференціації. В свою чергу, коефіцієнт варіації дає можливість проводити оцінку міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст шляхом порівняння його значення за одним показником за кілька років або за кількома показниками за один рік.

Враховуючи досвід іноземних та вітчизняних вчених було проаналізовано всі слабкі та сильні сторони методик, що допомогло удосконалити та поліпшити підхід та деякі позиції методики оцінки диспропорційності розвитку регіонів. Тож запропоновано формувати методіку оцінки диспропорційності розвитку регіонів на принципах збалансованості та «базових індикаторів». Необхідно зазначити, що все більше вчених відмічають зріст привабливості моделей в яких використовуються винятково статистичні дані. Крім того, можна відмітити, що методики з великою кількістю показників ускладнюють прийняття рішень і висновків, тому в останній час широкого використання набули методи оцінки на основі «базових індикаторів». Оцінку диспропорційності розвитку регіонів запропоновано проводити за трьома напрямками, які містять по п'ять показників (табл. 2).

Використання невеликої кількості показників сприяє вилученню з методики невагомих показників, що позитивно впливає та нівелює загальний результат оцінки. За результатами опитування спеціалістів Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України та авторського підходу було обрано найвагоміші показники за всіма напрямками розвитку регіону.

Таблиця 2. Перелік показників використаних для оцінки диспропорційності регіонального розвитку

Напрямок	Показники
Економічний	1. ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн.
	2. Інвестиції в основний капітал на одну особу, у фактичних цінах, грн.
	3. Інноваційна активність промислових підприємств на одну особу, грн.
	4. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу, наростаючим підсумком, дол. США
	5. Доля обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств у ВРП, грн.
Соціальний	1. Середньомісячна номінальна заробітна плата одного працівника, грн.
	2. Середня очікувана тривалість життя при народженні, років
	3. Кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації на 10000 населення, осіб
	4. Рівень зареєстрованого безробіття у відсотках до населення працездатного віку, %
	5. Захворюваність на активний туберкульоз на 100 тис. населення, осіб
Екологічний (природний)	1. Викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, т. на кв. км.
	2. Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти тис. м ³ на кв. км.
	3. Утворення відходів, т. на кв. км.
	4. Ліси та лісовкриті площі у відсотках до загальної площі адміністративних територій, %
	5. Об'єм ставків та водосховищ у відсотках до загальної площі адміністративних територій, %

Економічний напрям характеризує стан регіону в декількох найважливіших сферах. Основним показником економічного стану регіону залишається валовий регіональний продукт. Цей показник використовують в багатьох методиках для оцінки стану регіонів. Важливо відмітити, що ВРП вже сам по собі характеризує рівень розвитку економіки регіону. Адже показник складається із суми валових доданих вартостей (ВДВ) усіх видів економічної діяльності, скоригований на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та податків за виключенням субсидій на продукти. Оцінка економічного стану регіону включає також аналіз інвестиційного та інноваційного середовища. Для більш ефективного аналізу були обрані такі показники як інвестиції в основний капітал, інноваційна активність підприємств та прямі іноземні інвестиції. Кожен з цих показників показує діяльність регіону з різних сторін. Прямі іноземні інвестиції в регіоні засвідчують про привабливість регіону з боку іноземних резидентів вкладати кошти в розвиток та діяльність вітчизняного підприємства. В першу чергу це засвідчує про можливості та потенціал регіону, адже вливаючи інвестиції в економіку регіону іноземні інвестори оцінюють не тільки стан та перспективи розвитку загальнооекономічної ситуації, але і порівнюють її з можливими альтернативними варіантами в інших країнах та регіонах. Тому такий показник як прямі іноземні інвестиції відіграє важливу роль для економіки регіону, адже вони дають можливість модернізації технологічних процесів та виготовленню конкурентоспроможних виробів без нарощування боргових зобов'язань і сприяють розвитку малого та середнього підприємництва, яке спеціалізується на обслуговуванні крупного бізнесу.

Соціальний напрям складається з доходів населення, тривалістю життя, рівнем

захворюваності, безробіття та освіти. Всі ці показники характеризують соціальний стан регіону. Дохід населення регіону в методиці оцінки диспропорційності представлений показником середньомісячної номінальної заробітної плати на одного працівника. Показник довголіття відображає можливість людей прожити тривале і здорове життя. Хоча прямого зв'язку між довголіттям і здоров'ям немає, але цей показник побічно характеризує багато факторів серед яких рівень забрудненості навколишнього середовища, який впливає на самопочуття людини, рівень надання медичних послуг та інші. Показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні використовується в багатьох зарубіжних та вітчизняних методиках, бо є одним з найпоширеніших показників міжнародної статистики. Цей показник характеризує скільки в середньому років належить прожити даному поколінню народжених в умовах смертності, яка буде дорівнювати сучасному рівню смертності населення в окремих вікових групах. Серед важливих соціальних показників, які характеризують регіон також необхідно віднести рівень освіти. В даній методиці показником, який характеризує рівень освіти є кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. Такий вибір було зумовлено відсутністю інших статистичних даних, адже в багатьох інших методиках для розрахунку даного показника береться декілька кількісних та якісних показників. Наприклад, для індексу людського розвитку при розрахунку грамотності населення використовуються показники середньої кількості років витрачених на навчання, а також рівень професійної освіти, що відображає відмінності в ступені охоплення навчанням другої і третьої ступені освіти в досліджуваних країнах або регіонах. Безробіття це негативне явище, яке загострює соціальну напруженість у суспільстві та

поглиблює проблему нерівномірності доходів. Саме тому безробіття враховується у багатьох методиках та постійно проводиться моніторинг різними державними службами, адже від цього показника залежить здоров'я суспільства регіону та країни. Індикатор рівня здоров'я населення регіону виражається показником захворюваності на активний туберкульоз, адже туберкульоз займає особливе місце серед соціальних і медичних проблем людства. Рівень здоров'я одна з найважливіших і вагоміших властивостей трудових ресурсів. Здоров'я населення має вагомий вплив на соціально-економічний розвиток регіону, набуваючи поряд з такими якісними характеристиками робочої сили, як освіта та кваліфікація, роль провідного чинника економічного зростання. Від здоров'я людини залежить його спроможність якісно та кваліфіковано виконувати свої робочі та соціальні обов'язки, бути повноцінним громадянином та часткою суспільства. Адже в основі здоров'я людини лежать три її сутності: біологічна, соціальна та психологічна, тож показник рівня здоров'я населення регіону має вагомий соціально-економічний вплив.

Екологічний напрямок характеризується групою індикаторів забруднення повітря, поверхневих вод, утворення відходів, а також індикаторів, які характеризують природний стан регіону. Природна складова екологічного напрямку має два показники це ліси та лісовкриті площі у відсотку до загальної площі регіону та об'єм ставків та водосховищ у відсотку до загальної площі регіону. Негативні фактори, які впливають на навколишнє середовище регіону в методиці виражаються показниками утворення відходів, скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти та викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря, усі показники розраховуються у відношенні до загальної площі регіону. Екологічний аспект має важливе значення для розвитку регіону, адже запобігання негативним наслідкам людської діяльності і проведення попереджувальних заходів для створення безпеки населенню і навколишньому середовищу сьогодні є одним із найважливіших завдань, що постають перед урядом і відповідними державними органами України [8].

По кожному з показників було проведено нормування, яке проводилося таким чином, що значення максимального показника зводилося до одиниці та виходячи з цього визначалася норма показника по кожному з регіонів для кожного з 15 показників. Нормування проводилося за формулою:

$$X_{Nij} = X_{ij}/X_{jmax} \quad (6)$$

де X_{Nij} – нормоване значення і-го показника в j-му регіоні;

X_{ij} – значення і-го показника в j-му регіоні;

X_{jmax} – максимальне значення показника в j-му регіоні.

Але, враховуючи те, що в напрямках серед обраних показників присутні так звані показники негативного характеру, тобто показники з «-» (від'ємним) значенням для оцінки розвитку регіонів, наприклад, рівень безробіття, утворення відходів тощо, то нормування таких показників проводилося за формулою:

$$X_{Nij} = 1 - X_{ij}/X_{jmax} \quad (7)$$

З використанням нормованих показників розвитку проводилася оцінка інтегрального показника за кожним з напрямків. Розрахунок інтегрального показника проводився за формулою:

$$X_{e,s,p} = \sum_{i=1}^n X_i/N \quad (8)$$

де: $X_{e,s,p}$ – інтегральний показник за е - економічним напрямком, s - соціальним напрямком, p - екологічним (природним) напрямком.

$\sum_{i=1}^n X_i$ – сума показників за напрямком.

N – кількість показників.

Оцінка рівня диспропорційності розвитку регіонів проводиться у трьох напрямках, тому графічно результати оцінки можна відобразити у трьохвимірній моделі, яка дозволяє провести типізацію регіону за рівнем диспропорційності розвитку. Типізацію регіонів здійснено на основі визначення типів суб'єктів за ознакою їх соціально-економічного розвитку та рівня диспропорційності, який визначається в залежності від соціо-еколого-економічних показників. Кожен з напрямків має поділ на чотири сектори, які в трьохвимірному просторі утворюють куби. Сектори визначають рівень розвитку регіону: $0 \leq n < 0,25$ – відсталий регіон з низьким рівнем розвитку; $0,25 \leq n < 0,5$ – регіон з рівнем розвитку нижче середнього; $0,5 \leq n < 0,75$ – регіон з рівнем розвитку вище середнього; $0,75 \leq n \leq 1$ – регіони лідери з високим рівнем розвитку.

За допомогою трьохвимірної моделі типізації диспропорційного розвитку регіонів нами було виділено такі типи диспропорційного та комплексного розвитку регіонів:

1. Комплексні:

- лідери;
- регіони з рівнем розвитку вище середнього;
- регіони з рівнем розвитку нижче середнього;
- відсталі.

2. Переважно диспропорційні:

- економічні;
- соціальні;
- екологічні;
- соціально-економічні;
- соціально-екологічні;
- економіко-екологічні.

3. Диспропорційні за всіма трьома напрямками.

Результати оцінки диспропорційності розвитку регіонів показали (таблиця 3), що в Україні за 2012 рік з комплексним типом розвитку вище середнього рівня було три регіони – АР Крим, Київська та Одеська області. Регіони з

диспропорційним типом розвитку за всіма показниками – Житомирська, Закарпатська та Рівненська області. Інші області мають регіональний тип розвитку з переважною диспропорційністю одного з напрямків. Такий

стан регіонів говорить про значні відмінності в розвитку та свідчить про необхідність запровадження кардинальних механізмів та інструментів в регіональній політиці країни.

Таблиця 3. Типи диспропорційного розвитку регіонів на основі трьохвимірної моделі на прикладі регіонів України за 2012 рік

Регіон України	Тип диспропорційності	Тип диспропорційного розвитку
АР Крим	E3E _n 3C3	Регіон з комплексним розвитком вище середнього рівня
Вінницька область	E2E _n 3C3	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Волинська область	E2E _n 3C3	
Дніпропетровська область	E3E _n 3C2	
Донецька область	E3E _n 3C2	
Житомирська область	E1E _n 2C3	Диспропорційний регіон з низьким економічним, нижче середнього рівня екологічним (природним), вище середнього соціальним рівнем розвитку
Закарпатська область	E1E _n 3C4	Диспропорційний регіон з відсталим економічним, нижче середнього рівня екологічним (природним), вище середнього соціальним рівнем розвитку
Запорізька область	E2E _n 3C3	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Івано-Франківська область	E2E _n 3C3	
Київська область	E3E _n 3C3	Регіон з комплексним розвитком вище середнього рівня
Кіровоградська область	E2E _n 2C3	Регіон з переважно соціальним нижче середнього рівня диспропорційністю
Луганська область	E2E _n 3C3	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Львівська область	E2E _n 3C3	
Миколаївська область	E2E _n 3C3	
Одеська область	E3E _n 3C3	Регіон з комплексним розвитком вище середнього рівня
Полтавська область	E2E _n 3C3	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Рівненська область	E1E _n 3C4	Диспропорційний регіон з відсталим економічним, вище середнього рівня екологічним (природним), лідируючим соціальним рівнем розвитку
Сумська область	E2E _n 3C3	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Тернопільська область	E1E _n 3C3	Регіон з переважно економічним високим рівнем диспропорційності
Харківська область	E2E _n 4C4	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Херсонська область	E2E _n 2C3	Регіон з переважно соціальним нижче середнього рівня диспропорційністю
Хмельницька область	E2E _n 3C3	Регіон з переважно економічним вище середнього рівня диспропорційністю
Черкаська область	E2E _n 3C3	
Чернівецька область	E1E _n 3C3	Регіон з переважно економічним високим рівнем диспропорційності
Чернігівська область	E1E _n 3C3	

Висновки

Така методика оцінки міжрегіональної диспропорційності допомагає не тільки виділяти тип диспропорційного розвитку регіону, але і обирати відповідні механізми щодо їх зменшення. Для вирішення проблеми диспропорційності розвитку регіонів всі механізми починають виступати у вигляді інтегральних комплексів взаємопов'язаних і взаємозалежних рішень. Тож для зменшення диспропорційності розвитку кожного з регіонів необхідно розробити свій комплекс механізмів, який буде стимулювати соціо-еколого-економічний розвиток та підвищить конкурентоспроможність регіону. На фоні вирішення проблеми

міжрегіональної диспропорційності, також постає проблема визначення та оцінки внутрішньо регіональних диспропорцій. Проблеми оцінки внутрішньо регіональних диспропорцій полягає у відсутності доступної та якісної статистичної інформації. Треба відмітити, що в українській статистиці велика увага надається макроекономічним показникам соціально-економічного розвитку регіонів при цьому залишаючи нагальні питання внутрішньої та міжрегіональної діяльності на маргінесі. Необхідно зазначити, що більш серйозну проблему при зменшенні міжрегіональної диспропорційності мають дивергенції на нижчому рівні, які залишаються поза увагою механізмів

згладження диспропорційного розвитку регіонів. Тож виходячи з того, що результати регіональної статистики повинні задовольняти потреби будь-яких користувачів, пропонується змінити підхід щодо групування статистичних показників та імплементувати досвід ЄС щодо збору та обробки статистичних даних, що допоможе вивести

українську статистику на якісно новий рівень. Подальші дослідження у сфері диспропорційного розвитку регіонів потребує глибокого вивчення не тільки міжрегіонального аспекту, але і внутрішніх проблем розвитку регіону.

Список літератури:

1. Томарева В.В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження / В.В. Томарева // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 6. – С. 148-152.
2. Науменко Ж.Г. Конвергенція та дивергенція в регіональній економіці / Ж.Г. Науменко. // Економічні інновації. – 2013. – №52. – С. 255-261.
3. Шевцова В.И. К оценке эффективности современной региональной политики Украины / В.И. Шевцова, Я.А. Шевцова. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2011_2/tom2/762.pdf
4. Оценка и анализ неравномерности развития регионов Украины / [Т.С. Клебанова, Л.С. Гурьянова, Т.Н. Трунова, А.Ю. Смирнова] // Актуальные проблемы экономики. – 2009. – №8. – С. 162-168.
5. Regional disparities in regional development of the Czech Republic / [A. Kutscheraueratal, H. Fachinelli, M. Hučka, others] / [Електронний ресурс] / Technical University of Ostrava. – Ostrava. – 2010. – Р. 120 – Режим доступу: http://disparity.idealnihosting.cz/edice_cd/cd11_regdis_mono_angl/pdf/Regional%20disparities.pdf.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньо регіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів»: за станом на 20 травня 2009 р., № 476. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-п>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів»: за станом на 4 лютого 2004 р., № 113. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/113-2004-п>.
8. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: монографія / З.В. Герасимчук, В.Л. Галушак. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 246 с.
9. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник / [В.Ф. Семенов, О.Л. Михайлюк, Т.П. Галушкіна та ін.]. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с.

Надано до редакції 19.03.2015

Науменко Жанна Георгіївна / Zhanna G. Naumenko
jannetj@ukr.net

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Методика оцінки міжрегіонального диспропорційного розвитку [Електронний ресурс] / Ж.Г. Науменко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 4 (20). – С. 33-40. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n4.html>